

MASARYKOVA UNIVERZITA

**Pedagogická fakulta
Katedra psychologie**

Petr Hájek (UČO 209629)
Pedagogické asistentství (MA-OV)
Bakalářské studium
Imatrikulační ročník 2007

Výklad pohádek

Seminář k psychologii duševního vývoje (SZ7BP_sPDV)

Seminární práce

V Brně, 21. 4. 2008

Úvod

Pohádky jsou nepostradatelnou součástí lidské kultury, jsou vnímány jako nejzákladnější žánr literatury pro děti. Pomocí pohádek jsou dětem předávány základní vzorce chování společnosti, které děti pomáhají nalézt své vlastní postavení v ní a zároveň, svou „jednoduchostí“, děti pomáhají v orientaci ve složitých mezilidských vztazích. Tento určující aspekt pohádky je od 19. století reflektován vědními obory zabývajícími se člověkem a pohádka je tak podrobena rozsáhlým analýzám. Ve 20. století pak vzniká rozsáhlý metodologický aparát, který umožňuje komparaci a kategorizaci pohádek, jednak za účelem orientace v obrovském množství variací jednotlivých pohádek, ale primárně sloužící k pochopení a správné interpretaci pohádek.

Tento text se věnuje některým metodám výkladu pohádek a zároveň upozorňuje na některé problémy a omezení, které tyto metody přináší. Jako příklad je uvedena interpretace pohádky o Sněhurce a interpretace pohádky O třech prasátkách. Pohádka O třech prasátkách pak slouží jako nástin problémů, které při interpretaci pohádky mohou nastat.

Definice pohádky

Z hlediska literární vědy patří pohádka do skupiny ústně přenášené literatury. Dle slovníku literární teorie je pohádka žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávěním podává objektivní realitu jako nadpřirozenou s naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné, přes svou fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy, etické normy a obecné životní pravdy.

Dle B. Bettelheima jsou pohádky příběhy podněcující naši představivost, pomáhající rozvíjet rozumové schopnosti a vyjasňovat pocity, jsou tak v souladu s dětskými úzkostmi a tužbami. (Bettelheim 2000, 9)

M. L. Franzová považuje pohádku za nejčistší a nejjednodušší výraz kolektivně nevědomých psychických procesů. (Franz 1998, 15) Opírá se tak o práci K. G. Junga a jeho vymezení archetypu v kontextu s kolektivním nevědomím lidstva. Archetypy představují společné vzorce chápání skutečnosti, které jsou dány všem příslušníkům lidské rasy. Pohádky pak zobrazují archetypy v jejich nejjednodušší, nejhutnější a nejpřesnější podobě, z důvodu toho, že na rozdíl od mýtů je v pohádkách méně specifického, vědomého a kulturního materiálu.

Nejobecněji se dá pohádka definovat jako vyprávění spočívající na vymyšlené fikci, jenž se odehrává ve smyšleném světě, líčící mimořádné příběhy, pro něž se nedá určit čas ani místo děje.

Význam a rysy pohádky

Pohádky dětem pomáhají objevovat jejich vlastní identitu a pomáhají s uvědomováním si důležitých zkušeností, kterých je potřeba pro další rozvoj vlastní osobnosti. Pohádky dětem pomáhají s orientací v, pro ně ještě těžce pochopitelných, mezilidských vztazích. Jsou tak tradičním a vývojově přiměřeným nástrojem dětské socializace i kultivace.

Největší vliv má pohádka na předškolní děti, jelikož se svou formou nápadně podobá mentalitě těchto dětí. Lze rozpoznat hned několik prvků, jimiž jsou pohádky blízké právě předškolnímu věku. Především je to vnímání světa a mezilidských vztahů, které jsou co nejvíce zjednodušeny. Typickými rysy pohádek dále jsou časová a místní neurčitost, jasná časová návaznost, kdy následky plynou z příčin (dynamismus), jasné vymezení postav na dobré a zlé, časté je používání antropomorfismu a animismu, ustálené metody námětové výstavby (princip tří, sedmi apod.), v neposlední řadě je typický i morální apel – potrestání či napravení zla.

Z psychologického hlediska pohádky rozvíjejí také motivaci (touha být dobrý jako hrdina), kreativitu nebo seberealizaci. „Dětem uspokojují pohádky nejen jejich základní psychické potřeby sloužící k rozvoji duševních funkcí, ale spoluprožíváním problémů i úspěchů hrdinů bezděčně a nenásilně získávají také vzory vztahů, postojů, ujasňují si vlastní přání, žádoucí ideály i hodnoty. To vše poskytuje tolik potřebnou důvěru ve smysluplnost života. Dítě v určité chvíli svět pohádek opouští, trvale si jej však již v sobě uchovává.“ (Čačka, ONLINE)

Interpretace pohádek

Existují nástroje, které popisují obsah pohádky a studie analyzující strukturu pohádkového příběhu. Při klasifikaci a rozboru pohádky se používají seznamy pohádkových typů a motivů, častou metodou je i práce s popisem logické struktury pohádkového vyprávění. Při zkoumání pohádky je nejdříve třeba definovat žánr pohádky. Je zde možno uplatnit dvě hlediska, hledisko folkloristické a hledisko literární. Z hlediska literárního je třeba zkoumat míru autorských zásahů do struktury pohádky, z hlediska folklórního je podstatná ústní forma pohádkového vyprávění. (Pavlásková 2006, ONLINE) Podle Čačky však: „(...) názorně-prožitková a symbolická řeč pohádek uniká formalizovaným analýzám cestou „schematizované řeči abstraktních znaků“, která pouze redukuje živý smysl sdělení a širší kulturní kontext.“ (Čačka, ONLINE)

Podle Franzové je interpretace pohádek uměním, které se lze naučit pouze cvičením a zkušeností. Pro ulehčení nabízí rozdělení pohádky na různé aspekty, které však nejsou univerzálně aplikovatelné, a které slouží především k prohlídce struktury a uspořádání materiálu. Jedná se o expozici – neurčitost místa a času, představení zúčastněných osob, počátek problému, peripetie a vyvrcholení. Mezi klíčové prvky patří zejména spočítání osob (různá symbolika čísel) a rozdělení jednotlivých osob z hlediska toho jakou zastávají v pohádce roli. Franzová také upozorňuje na to, že psychologická interpretace představuje náš způsob, jak vyprávět příběhy. Můžeme tak jen říci, co pohádka pravděpodobně znamená a nemůžeme nikdy tvrdit, že naše interpretace je ta jediná správná. (Franz 1998, 29-36)

Sněhurka

Pohádka o Sněhurce je jedna z nejznámějších a taky jedna z nejvíce analyzovaných pohádek. Hlavním motivem pohádky je tradiční oidipovský konflikt, zde představován v podobě vztahu mezi Sněhurkou a macechou. Sněhurka v pohádce představuje čistotu a nevinnost mísící se s dětskou naivitou a nově se objevující sexualitou. Macecha představuje narcismus, vyzrálou sexualitu a obavu ze stárnutí. Zajímavý je prvek myslivce, který má za úkol Sněhurku zavraždit, představuje zde totiž nevědomé spodobnění otce, který se vzepře přání macechy, tak jakoby to dcera od svého otce očekávala. Postavení trpaslíků není příliš důležité, spíše se zdá, že jen zastřešují postupný vývoj Sněhurky. Podle Bettelheima trpaslíci vyvolávají falické asociace, jelikož: „ (...) dovedně pronikají do tmavých děr.“ (Bettelheim 2000, 205) Trpaslíky však nemůžeme považovat za muže v sexuálním smyslu, neboť svým postojem ke světu spíše připomínají preoidipskou existenci. Pro genderovou problematiku je zajímavé postavení prince, který nakonec Sněhurku zachrání, je tak znázorněno osvobození ženského principu. Jako nejdůležitější prvek pohádky považuji symbolický vývoj Sněhurky od dítěte k, sexualitu si uvědomující, mladé dívky. Jako názorný příklad stádia vývoje jsou zde návštěvy macechy, která se snaží Sněhurku zahubit. Sněhurka je náchylná k pokušení¹ stejně jako většina adolescentů, záchrana trpaslíky symbolizuje nepřipravenost a nezralost pro přechod do vyššího stádia. Obraz smrti pak představuje vyspění Sněhurky bez možnosti návratu. Zajímavě působí i další symboly v pohádce, např. kouzelné zrcadlo, jehož hlas můžeme považovat za hlas dcery. Malé holčičky totiž sní o tom, že jednou budou krásné jako

¹ Touha po sněrovačce, zrcadlu přeneseně představuje touhu po objevování vlastní sexuality.

maminka, v pozdějším věku se už za krásnější považují ony samy. Symboliku můžeme hledat i v červeném jablku, které často představuje pokušení či lásku a sex.

O třech prasátkách

Jedno z největších úskalí interpretace je to, že záleží výhradně jen na autorovi. Podle vlastních zkušeností a podle vlastního rozhodnutí lze interpretovat jakoukoli pohádku. Jako příklad takovéto interpretace jsem si vybral pohádku O třech prasátkách. Podle Bettelheima pohádka dětem sděluje, že nesmíme být líní a brát věci na lehkou váhu, protože bychom jako takoví mohli zahynout. (Bettelheim 2000, 43) Jednotlivé prasátka tu symbolizují dětský vývoj, stejně jako jejich domečky symbolizují vývoj lidstva. Zlý vlk je pak ztělesněním všeho asociálního, proti němuž se člověk musí naučit umět chránit.

Z mého pohledu by šla tato pohádka interpretovat jako příklad Marxova komunistického manifestu . Tři prasátka představují vývoj společnosti od nedokonalých modelů – jednotlivé prasátka by mohli znázorňovat otrokářství, feudalismus, kapitalismu – k dokonalému komunismu, kdy až společně dokáží prasátka vyzrát na vlka (symbol revoluce). Ten by v takovéto interpretaci představoval příslušníka buržoazie okrádající své dělníky (prasátka).

Závěr

Pohádka je nedílnou součástí dětského vývoje, pomáhá dětem s orientací ve složitém světě dospělých a zároveň podněcuje i další stránky nutné pro dobrý dětský vývoj. Interpretace pohádek je pak obtížnou disciplínou, ke které jinak přistupují psychologové a jinak například folkloristé. Problém je i to, že pohádka svou jednoduchostí poskytuje nejrůznější možnosti interpretace, která pak záleží jen na fantazii interpretujícího.

Zdroje:

BETTELHEIM, B. *Za tajemstvím pohádek*. Praha: Lidové noviny, 2000. s. 319. ISBN 80-7106-290-1.

ČAČKA, O. *Psychologie kultury*. [online]. Dostupný na <<http://www.cackon.net/docent/soubory/>>.

FRANZ, M. L. *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 1998. s. 182. ISBN 80-7178-260-2.

PAVLÁSKOVÁ, E. Teoretický rámec indexace pohádek. *Ikaros* [online]. 2006, roč. 10, č. 4. Dostupný na <<http://www.ikaros.cz/node/3283>>. ISSN 1212-5075.